

“És estrany que, a pesar de la importància del personatge, no se li hagi fet cas mai”. Així s’expressa Pere Fullana, historiador, professor de la Universitat de les Illes Balears i director de l’Arxiu Capitular de la Catedral de Mallorca quan es refereix a Gil Sánchez Muñoz (Terol, 1369 - Palma, 1446), que fou un dels tres anomenats antipapes del segle XV, a més de bisbe de Mallorca, càrrec que ocupà entre 1433 i la seva mort, tretze anys més tard. Va ser una figura històrica, important en uns moments en què la diòcesi mallorquina era molt cobejada pel paper geoestratègic del port de Palma en els interessos comercials de la corona catalanoaragonesa a tot el Mediterrani. Per això mateix és encara més estrany que Gil Sánchez hagi desaparegut del record. Fullana insisteix que “ha passat desapercbut, no se li ha dedicat ni tan sols, que jo conegui, una tesi doctoral, malgrat que és un personatge que per la condició que va adquirir se’l pot considerar d’àmbit general, universal; però, així i tot, no se li ha fet gens de cas”.

Quina en pot ser la raó? L’historiador, que ha il·lustrat aquest setmanari sobre la biografia de Gil Sánchez, aventura que “és possible que, quan arribà a Palma, i donà al càrrec de bisbe una parafernàlia quasi papal, xoqués amb el poder local”, i d’aquí que no fos gaire apreciat i el seu record es diluís. Tampoc l’ajudà gens el fet que un monjo amb importants suports locals li disputés el càrrec, ni que pel seu caràcter agre provoqués discussions fortes i continuades. Per un motiu o per l’altre, o per tots alhora, no se l’ha volgut recordar i, així, amb el pas dels segles “ha caigut en l’oblit”, es lamenta Fullana.

L’antipapa

Entre els anys 1305 i 1377 set papes no residiren a Roma, sinó a Avinyó. Molts cardenals coetanis ho veien com una anomalía ja que consideraven que la seu històrica havia de continuar essent la ciutat italiana. La disputa entre les dues localitats intentà superar-la Gregori XI

L’antipapa oblidat

Gil Sánchez Muñoz fou el papa de Peníscola que s’oposà al de Roma i acabà exercint el bisbat de Mallorca amb l’autoritat d’un papa.

*Per Miquel Payeras
Fotografies d’Isaac Buj*

quan, el 1376, deixà Avinyó per establir-se a Roma. Al cap d’un any i mig, però, va morir i, quan es reuní el conclave per elegir un nou papa, revifà el conflicte entre partidaris d’una seu i de l’altra. Fou elegit successor l’arquebisbe de Bari, Bartolomeo Prignano, que es posà de nom papal Urbà VI i adscrigué de bell nou el papat a la vila italiana. Tot d’una patí una activa oposició que, amb el suport del rei francès, aconseguí reunir a la ciutat napolitana de Fondi un bon grapat de cardenals rebels que elegiren com a *legítim* papa Robert de Ginebra, que es va fer dir Climent VII. Després d’un quant temps vivint a la ciutat on fou elegit, finalment fixà la seva residència oficial a Avinyó. El cisma en l’Església cristiana era un fet. Hi havia dos papes.

El 1408, un intent d’unificació acabà en fiasco. En efecte, el Concili de Pisa (1408-1409) elegí un nou papa amb voluntat de superar el cisma a través de la renúncia dels altres dos, però tant el titular anterior com el d’Avinyó es mantingueren en els seus respectius càrrecs. Així que, en compte de dos, ara la cristianidat en tenia tres, de papes. L’elegit a Pisa tingué el suport de França, Anglaterra,

Portugal, Bohèmia, Prússia, alguns Estats alemanys i altres d’italians, mentre que Nàpols, Polònia, Baviera i una part d’Alemanya es mantingueren fidels a l’anterior titular; i, finalment, Aragó, Castella i Escòcia continuaren reconeixent el d’Avinyó.

Aquest últim papa, que era en aquell moment l’aragonès Benet XIII, nascut com a Pedro Martínez de Luna, va decidir, al contrari del que va fer l’altre rebel, resistir les pressions i amenaces del Vaticà perquè dimitís. El 1415, tement l’atac de les forces franceses, se n’anà al País Valencià. S’instal·là al castell de Peníscola, on el seguiren els seus col·laboradors, un dels quals era Gil Sánchez. El papa Luna, tal com se’l conegué, morí al cap de vuit anys, el 1423. Calia aleshores triar-ne el successor. L’elegit fou Gil Sánchez, que adoptà el nom de Climent VIII. S’obriren negociacions amb Roma durant tres anys —la Santa Seu intentava que no prengué possessió— però no hi hagué acord i el 1426 naixia a la fi el papat de Peníscola quan Sánchez fou coronat. Tingué el suport de la cort catalanoaragonesa, que li assegurà el manteniment econòmic de tota l’estructura administrativa i de la parafernàlia pròpia d’un papa.

Sánchez prengué possessió, però mai deixà de negociar amb el Vaticà. Finalment, després d’anys de contactes per mirar de trobar una solució, l’últim papa rebel acceptà el 26 de juliol de 1429 assumir “obediència i submissió” al “verdader i únic” cap de l’Església cristiana. Durant les difícils i complexes discussions es tractà, per descomptat, el futur de Gil Sánchez. Es pactà que no s’infligirien represàlies de cap tipus ni contra ell ni els seus col·laboradors, i que se li trobària una sortida digna després de desistir del papat de Peníscola. Sortida que seria el bisbat de Mallorca. La decisió s’executà immediatament. Just un mes després de renunciar al papat, fou en efecte nomenat oficialment per Roma com a nou bisbe de Mallorca. Era el 26 d’agost de 1429.

Sala capitular de la Seu de Palma
on es va fer enterrar l'antipapa
que fou bisbe de Mallorca, Gil
Sánchez.

→ Lluita pel bisbat de Mallorca

Coses del capriciós destí, ell havia estat un papa rebel, o antipapa, i tan bon punt rebé el nomenament de cap de la diòcesi insular, va ser informat que existia un diguem-ne *bisbe rebel* que li disputava el bisbat mallorquí.

El legat del papa Martí V, Pere de Fox, havia promès el bisbat de l'illa al monjo benedictí fra Galceran Albertí. De fet, no sols li havia presentat l'oferta sinó que, per la delegació del poder papal de la qual gaudia, el designà formalment per al càrrec. Quan Roma nomenà Sánchez, el benedictí no volgué renunciar. Després d'uns mesos d'incertesa, el gener de 1430 el Vaticà decidí que només era vàlid el nomenament de Gil Sánchez. El problema fou que el monjo havia fet molta via a prendre possessió del bisbat mallorquí i, de fet, quan Martí V emeté l'ordre, fra Galceran ja feia setmanes que actuava a Palma com el nou bisbe, amb el suport, val a dir-ho, del rei i, per tant, de les auto-

La tomba de l'antipapa bisbe a la catedral de Mallorca. Segons conta la llegenda, s'hi va fer enterrar assegut.

ritats locals. En conseqüència, el designat pel papa no pogué prendre possessió del càrrec de manera immediata, com el Vaticà volia.

El monjo, disposat a defensar contra tot i tothom el que considerava el seu càrrec, rebé a tal efecte l'ajuda d'un grup de canonges que, armats fins a les dents, es tancaren amb ell al palau episcopal disposats a no rendir-se. Ben aviat tingueren el suport, també armat, de diversos nobles, així com l'ajut d'altres aristòcrates i de membres del clero de Palma que els proveïen de tot el que necessitaven. El novembre de 1430 arribà un butlla papal que advertia que, si els rebels no deposaven la seva actitud, serien objecte de "fortes censures canòniques". Però ells, com si plogués, no en feren ni cas. Fort i no et moguis es mantenien disposats a aguantar tant de temps com fos necessari fins que Roma acceptés el *legítim* nomenament del monjo benedictí. I, mentrestant, el *bisbe* anava dic-

➕ L'ALTRE PAPA BISBE DE MALLORCA

Roderic de Borja (Xàtiva, 1431 - Roma, 1503), el papa Alexandre VI, també fou bisbe de Mallorca. Roderic va néixer en una família de la petita noblesa valenciana. Era fill d'una germana del també papa Calixt III. Des de ben jove es dedicà a estudiar per fer carrera eclesiàstica. La família l'envià a Itàlia el 1449. El 1456 es doctorà en dret canònic a Bolonya quasi al mateix temps que Calixt III arribava al pontificat. Es convertí en el protegit papal i, així, començà a escalar posicions. Fou nomenat titular o administrador dels bisbats de Girona, de València, de Cartagena, d'Albano, de Porto, de Mallorca i d'Eger, entre més, alhora que era designat vice-canceller de l'Església catòlica, càrrec que va conservar sota els mandats de Pius II, Pau II, Sixt IV i Innocenci VIII. Se li confiaren diverses mis-

sions diplomàtiques importants, la més rellevant de les quals va ser intervenir en la conclusió de la guerra civil a Catalunya (1462-1472) i alhora en la legalització del matrimoni —fraudulent des de l'òptica del Vaticà— de Ferran II i Isabel de Castella. A aquests dos regents, per cert, anys després ell mateix atorgaria la condició de Reis Catòlics.

El 1492 va ser elegit papa. El nou càrrec no va impedir-li mantenir la intensa activitat sexual que l'havia caracteritzat amb anterioritat: li són atribuïts almenys deu fills. Com era moneada comuna a l'època, Alexandre VI no només es dedicà a liderar els fidels sinó també a satisfer les ambicions polítiques personals i de la seva família i a enfortir els interessos de l'Estat del Vaticà en la lluita entre França i Catalunya-Aragó pel control del

sud italià. Tal com havia fet el seu oncle Calixt III, des del primer moment en què arribà a la cúspide del poder vaticà s'envoltà de consellers de la seva família i de col·laboradors valencians. Si bé no tornà a València, afavorí la ciutat com pogué, per exemple convertint la seu episcopal en arquebisbat (1492) i impulsant la fundació de l'Estudi General (1500). A pesar de la política exterior que va protagonitzar, objectivament beneficiosa per als interessos vaticans, de la seva gestió papal a favor de l'ortodòxia catòlica —afavorí la penetració de la Inquisició als Països Catalans— i del suport a les arts que protagonitzà —entre moltes d'altres obres, encarregà la *Pietà* de Miquel Àngel— la figura d'Alexandre VI passà a la posteritat deformada per la llegenda negra.

tant decrets i fins i tot ordenà diversos nous capellans.

No consta si tingueren lloc enfrontaments armats. Únicament hi ha referències a l'existència de l'expressa voluntat de resistir per la força, però no es pot afirmar que s'usessin les armes. El conflicte es va allargar durant un bon grapat de mesos més. Iniciat el 1431, encara seguia sense solució i noves butlles papals no aconseguien afeblir els rebels. Era clar que només una actuació decisiva de la corona catalanoaragonesa podria solucionar-ho. Cal suposar que el Vaticà intercedí davant de la cort. El rei, després d'haver fet l'orella sorda a les demandes del papa durant més d'un any, finalment ordenà el 4 d'abril de 1431 que el governador de Mallorca "doni efectiva possessió del bisbat" a Gil Sánchez. L'autoritat insular emeté un ban amb la decisió, però el monjo rebel encara es féu pregar unes setmanes més. Decebut perquè la corona —i amb ella, el governador i els nobles locals— l'havia abandonat, a la fi Galceran Albertí deposà la seva actitud el 24 d'abril.

En la relació de bisbes de Mallorca, el nom del benedictí no hi apareix, tot i que durant aproximadament un any i mig regí la diòcesi.

El bisbe Sánchez

La rebel·lió del monjo Galceran aconsellà Gil Sánchez d'esperar que la situació es calmés. Esperà tant que no s'instal·là a la seu episcopal mallorquina fins el 1433. I ho va fer d'una manera que degué impactar fort ferm el poder local i la societat aristocràtica de Palma, que, si més no en part, havia donat suport al benedictí. Segons conta Pere Fullana, "arribà com un papa, amb tot el seu seguici, amb molta ostentació, amb tot el protocol que considerava la mínima dignitat per a la seva figura" d'ex-papa. Cal suposar que això també havia estat negociat amb el Vaticà. En qualsevol cas, el que va fer amb tota seguretat el nou bisbe fou elevar de fet el rang tradicional del bisbat mallorquí al de gairebé una seu papal.

Sota la direcció de Sánchez, el bisbat intensificà la recaptació de doblers per acabar les obres de la catedral; fundà l'hospital de Sant Pere i Sant Bernat per atendre els clergues pobres i va fer front a la pesta de l'any 1440, que causà gran nombre de morts, sobretot a Palma, i per això es feren necessaris els auxilis espirituals per a molta gent en condicions cer-

El birret de Gil Sánchez penjat del sòtil sobre la seva tomba. Fou un personatge important però és totalment desconegut.

tament difícils. I, sobretot, sembla que el bisbe tingué un gran protagonisme en la segona conversió forçada de jueus.

La primera s'havia produït després del sagnant assalt al call de 1391, en què moriren centenars de jueus. D'altres van marxar de Mallorca i alguns que no pogueren fugir renunciaren formalment al

GIL SÁNCHEZ MUÑOZ FOU L'ANTIPAPA DE PENÍSCOLA, AL SEGLE XV, QUE HAGUÉ DE PATIR UN 'ANTIBISBE' QUE LI DISPUTÀ A LA FORÇA EL BISBAT DE MALLORCA

judaisme i acceptaren la fe cristiana per evitar represàlies. Així i tot, encara quedà un grup que no volgué convertir-se, i doncs fou contínuament molestat pels cristians. El 1435 Gil Sánchez ordenà que es detingués dos jueus d'aquest grup. Els acusava d'haver obligat un esclau moro a fer de Jesucrist a la creu, la qual cosa el bisbe-papa considerà una flastomia mereixedora del màxim càstig. Fos vera o no,

els presoners, sotmesos a tortura, com era habitual en aquests casos, donaren el nom de dos jueus més com a còmplices de la greu blasfèmia. Tots quatre acabaren davant d'un tribunal que els condemnà a morir cremats vius o, si abans es convertien al cristianisme, se'ls atorgaria la gràcia de morir penjats. Així ho feren. I aleshores, segons la versió cristiana dels fets —tal com recull Antoni Furió en el seu *Episcopologio* dels bisbes mallorquins—, el bisbe Sánchez aconseguí del governador l'indult i la llibertat dels quatre condemnats, i en agraïment a tanta generositat la majoria dels jueus que quedaven es convertiren. La realitat probablement fou força diferent. Com a directa conseqüència immediata de l'acusació de Sánchez es coneix que es produïren diversos intents de revolta popular contra els jueus a Palma. És versemblant que la por motivada per tal amenaça figurés darrere de la decisió de convertir-se.

Entre formes d'actuar ostentoses, com si encara es tractés de tot un papa, Gil Sánchez Muñoz va viure a Palma exercint el bisbat fins al moment de la seva mort, el 28 de desembre de 1446, quan tenia 77 anys d'edat. Com no podia ser d'una altra manera, es féu enterrar a l'estil de la dignitat papal que va exercir en vida: a la sala capitular de la catedral mallorquina —diu la llegenda que en posició d'assegut— i amb el birret suspès del sòtil sobre el seu sepulcre. ●